

Torsdag med THORS

26.7.79

Varför har många lekar så underliga namn, undras det bl.a. i dagens språkspalt av prof. Thors försöker redogöra för några av dem. Och österbottnings som han är, är de typiskt helsingforsiska namnen underliga också för honom.

En frågeställare påtalar det, som han säger, "vitt spridda bruket av **angöra** i betydelsen "anlöpa och förtöja". **Angöra** eller **angöra land** betyder att sikta land, när man kommer från öppna havet, och bestämma sin position, t.ex. Angjorde Utö kl. 19, bäring NW. — Vill man gå i land vid en brygga eller en kaj, måste man **anlöpa den, lägga till och förtöja vid den**; alla dessa tre operationer är något helt annat än att angöra."

Närmare undersökningar rörande betydelsen hos **angöra** visade, att det tydligen har skett en viss utveckling och att denna betydelseutveckling inte är helt ny. En ordbok, som ger mycket värdefulla upplysningar om svenskan vid mitten av 1800-talet, Dalins ordbok från 1850—53, ger för **angöra** betydelsen "segla mot ett land, för att få det i sigte", m.a.o. den betydelse som frågeställaren anser som den enda korrekta hos ordet. I den betydelsen är **angöra** enligt Akademiens ordbok känt sedan 1780-talet. Men mot senare delen av 1800-talet (första exemplet i Akademiens ordbok är från 1877) dyker en annan betydelse upp: lägga till vid (ett landningsställe, en kaj). Tydligen måste båda betydelserna anses vara gångbara i nutida svenska; Illustrerad svensk ordbok uppger dels betydelsen "taga landkänning", dels betydelsen "anlöpa, fastgöra (om tåg, kabel el. dyl.)".

Måhända skulle en undersökning av språkbruket hos olika grupper kunna visa, att sjömän och sjöfolk överhuvud inlägger betydelsen "taga landkänning" i **angöra**, medan vanliga landkrabbor (till vilka jag

avgjort räknar mig) ger ordet innebörden "anlöpa". Eftersom jag inte är fackman i fråga om sjötermer, har jag förlitat mig på äldre och nyare ordböcker.

Till allmänt språkbruk hänför sig dagens andra fråga.

En frågeställare säger att han irriteras av det oöjda **var**, likaså av **var sitt** för "vart sitt", **vardera** för "vartdera" och nämner som exempel **var sitt par, vardera hälet**.

Fallet **vardera hälet** är klart oriktigt i skrift. Tillsammans med ett neutrum — ord som hälet heter det **vartdera**, likaså t.ex. **vartdera fallet**. Däremot ligger det annorlunda till med **var sitt par**. **Var** är i den sammanställningen ett egentligen fristående ord med innebörden "var och en", jämför att det heter "de fick ett par var". Det betyder i fallet **var sin** ingenting för böjningen, att ordgruppen för nutida språkkänsla framstår som en enhet. **Var** förblir oböjt, **sin** böjs: **var sitt, var sina**.

En frågeställare säger så här: "När vi var barn på 40-talet i Helsingfors, sysslade vi med sådant som **stoj, skrubu, nata** och **barbi**. Hur har dessa benämningar uppstått? Varför har många lekar så underliga namn?"

Namnen förefaller förvisso underliga, åtminstone för mig som inte har vuxit upp i huvudstaden. Om ett par tre av dem kan jag kanske säga något, trots det.

Barbi, en hopplek i rutor, har tidigare behandlats i spalten och jag måste den gången medge att jag inte visste något om namnets härkomst. Sedan dess har en folklorist, Mary-Ann Elfving vid Folkkultursarkivet, skrivit om leken ifråga i Astra nr 6—7 i år. Hon förmodar, med viss tvekan, att **barbi** kunde vara en förvrängning av **paradis**, leken heter "hoppe til paradis" i Danmark och Norge, **Paradishüpfen** i Tyskland. Tanken är inte orimlig. **Barbi** är lekens namn i Helsingforstrakten; i västra Nyland och på Åland talar man om att "hoppa ruta", i Österbotten om att "trinta" eller "skänka". Det är klart svenska namn (**trinta** till det gamla **trin** "steg", **skänk** betyder "ben").

Vad **stoj** är för en lek, vet jag inte, men jag vågar en gissning om namnet. Jag kommer från min skoltid i Vasa ihåg något som hette "boll stoj". **Stoj** är nog det ryska ord som motsvarar "stå", och namnet är en uppmaning att stanna upp i ett givet ögonblick.

Torsdag med THORS

2.8.79

Låter man sig lura eller luras, bl.a. det här får vi veta i professor Thors språkspalt i dag. Tydligen är båda formerna helt korrekta men allra bäst är det ju om man är förståndig nog och överhuvudtaget inte låter sig vare sig lura eller luras.

En frågeställare "undrar om det heter **man låter sig lura** eller **luras, låta sig tvätta** eller **tvättas**". Vilka grammatikregler gäller här, frågar hon.

Först skall det sägas, att det med annan ordföljd, nämligen **låter lura sig, låter tvätta sig**, alltid används aktiv (s-lös) form av verbet, vilket frågeställaren också påpekar. Det är med ordföljden **låta + sig + verb** som tvekan föreligger. Både **typen låta sig lura** och **typen låta sig luras** är vanliga och måste anses språkriktiga. Om någondera skall anses ha ett visst företräde, är det nog snarast **låta sig luras**, i varje fall om det följs av en agent (avkonstruktion): han har låtit sig luras av en slug mäklare.

Det bör tilläggas, att uttrycket **låter säga sig** "är tänkbart" alltid har den ordföljden och således alltid aktiv form.

Samma frågeställare berör ursprunget till ett känt ortnamn, nämligen **Skåne**.

Av namnet **Skåne** finns det ovanligt gamla former; den romerske författaren Plinius (c. 100 e. Kr.) nämner namnet **Scadinavia** och det finns i fornengelska texter från c. 900 i formen **Scedenieg**; i fornisländskan heter det **Skäney**. Dessa former gör det klart, att slutleden är ordet **ö**, jämför isländskan **ey** och våra dialekters **öy**. Plinius' form visar tillbaka på den urnordiska grundformen **auja**. (Namnet är förmodligen givet av något grannfolk, som inte hade klart för sig, att Skåne inte är någon ö, utan en halvö). Plinius' form har i något förvanskad form gett upphov till den latin-

Nata är det sydfinländska namnet på den lek som i svenskt skriftspråk kallas "leka tafatt" och som vi på landet i Österbotten kallade "huddji", dvs. "hugget": den som man rörde vid i leken fick "huddji". **Nata** måste sammanhånga med lekens finska namn **naatta**.

Till den siste frågeställarens övriga frågor hoppas jag kunna återkomma en annan gång.

Carl-Eric Thors

ska formen **Scandinavia**, nutidens **Skandinavien**.

För grannfolken har den närmast liggande, mäktiga provinsen Skåne helt naturligt varit den mest kända delen av skandinaviska halvön, vilket förklarar att Skånes ursprungliga namnform fått en så vid betydelse.

Men förleden då? Tyvärr är dess ursprungliga betydelse omstridd. En förklaring skall nämnas: förleden vore en form av ordet **skada** och skulle syfta på det farliga **Falsterbo rev**. I den närliggande staden **Skanörs** namn ingår i varje fall samma förled som i Skåne (Skanör har tonvikt på slutet och det förklarar att **a** är bevarat i namnet).

Med ordet **skön** har namnet inte något att göra. **Skön** har en urgermansk grundform **skauniz** (jämför det finska lånordet **kaunis**), och denna kan inte förenas med de gamla formerna av namnet Skåne, trots att den sakligt skulle passa bra.

För ett par veckor sedan var det tal om uttrycket **skärflickans sång** hos Tavaststjerna. Min syn på uttrycket har sedan fått stöd bl.a. av Carol Hedberg, som för c. 30 år sedan intresserade sig för det; uttrycket ingår som nämnt i en känd sång. Av hans grundliga efterforskningar framgår att det står **skärflickans** i första upplagan av texten. Kort sagt: det är helt klart att det skall vara **skärflickans**. Jag tackar Carol Hedberg för ett långt och intressant brev.

Carl-Eric Thors